

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA 1907 TARİHLİ LAHEY SÖZLEŞMELERİNE AYKIRI DAVRANAN İTİLAFLI DEVLETLERİNE KARŞI OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI BAZI ÖNLEMLER

*Mehmet TEMEL**

Giriş

Devletler, savaşların sivil insanların üzerinde yapabileceği olumsuz etkileri hafifletebilmek amacıyla özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaş hukuku geliştirmeye çalışmışlardır. Doğrudan cana ve mala kasteden korsanlığın yasaklandığı 1856 tarihli Paris Sözleşmesi ile başlayan bu süreç, 15 Haziran 1907 tarihinde imzalanan Lahey Sözleşmeleri ile daha da genişleyerek günümüze kadar gelmiştir.

4. Lahey Sözleşmesi'nin, savaşlarda uyulması gereken kurallara ilişkin hükümler içeren nizamnamesinde kara, hava ve deniz bombardımanlarında dikkat edilmesi gereken hususlar ve esirlere yapılacak işlemler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Sözleşmeye göre, sivil halkı dehşete düşürecek ve askeri mahiyette olmayan mülkiyeti tahrip edecek hava bombardımanları yapılamayacak, askeri işgal halinde insan ve aile haklarına, kişilerin yaşamlarına ve özel mülkiyete saygı gösterilecektir.¹ Ayrıca, kara kuvvetleri hareket bölgesinin hemen yanında olmayan şehirler, kasabalar, köyler, binalar, meskenler bombalanmayacak, aykırı hareket edenler neden olacakları can ve mal kaybını tazmin edeceklerdir. Din, sanat, hayır işlerine tahsis edilmiş binaların ve eserlerin, tarihi anıtların, hastanelerin ve hastane gemilerinin bombardımana maruz bırakılmamaları için komutanlar bütün önlemleri almakla yükümlüdürler.²

* Yrd. Doç Dr. Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Seha Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, (A.Ü.S.B.F) Yay., 1962, s.491; Zeki Mesut Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, c.II, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, (A.Ü.H.F) Yay., 1951, s.457.

² Meray, *a.g.e.*, s.491.

Sözleşmeye Aykırı Davranışlar

İnsanlığı büyük acılardan ve felaketlerden uzak tutmaya yönelik olan bu sözleşmenin hükümlerine, yine bu sözleşmeye uyacaklarına dair söz veren birçok devlet tarafından uyulmadığı, daha Birinci Dünya Savaşı yıllarında görülmüştür. İtilaf Bloku içinde yer alan İngiltere, Fransa ve Rusya savaşın başlarından itibaren Kızıldeniz sahillerinden Doğu Karadeniz'deki Hopa'ya kadar olan savunmasız ve açık Osmanlı sahillerini bombalayarak ve sivil yerleşim merkezlerine asker sevk ederek can ve mal kaybına neden olmuşlardır.³ Osmanlı Hükümeti'nin sivil yerleşim merkezlerine yapılan saldırıların durdurulması için 1915, 1916 ve 1917 yıllarında İngiltere, Fransa ve Rusya'ya defalarca vermiş olduğu protesto notalarından olumlu sonuç alınamayınca caydırıcı bazı önlemlerin alınması gündeme gelmiştir.⁴

Misilleme veya karşılıklı zarar verdirme olarak nitelendirilebilecek olan bu uygulamaları şu şekilde özetlemek mümkündür.

- 1- İtilaf Devletleri tarafından şehit edilen, yaralanan veya esir alınan Osmanlı uyruklu sayısı kadar, Osmanlı Devleti'nde ikamet eden İtilaf Devleti vatandaşının bulunduğu yerlerden başka yerlere sürgün edilmesi,
- 2- İngiliz, Fransız veya Rus uyruklu olup Osmanlı Devleti'nde üst düzeyde görev yapan itibarlı kişilerden bir kısmının tutuklanarak, aileleri yanlarında olmaksızın ülkenin iç kısımlarına gönderilmesi,
- 3- İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik kurumlarının mallarına ve menfaatlerine tedbir konularak neden oldukları kişisel ve mali hasarların diyet bedellerinin tazmin ettirilmesi.

İtilaf Devletleri nezdinde yaptığı girişimlerden sonuç alamayan Osmanlı Hükümeti, 1915 yılı başlarından itibaren Şam ve Halep'te bulunan Fransız uyrukluları İzmir ve Urfa'ya, Anadolu'nun batı bölgelerinde yaşayan bazı

³ İtilaf Devletlerinin 1916 yılında Ege ve Akdeniz sahillerinde yol açtığı zararlar için bkz: Mehmet Temel, *1916 Yılında İtilaf Devletleri Savaş Gemileri Tarafından Ege Ve Akdeniz Sahillerindeki Bazı Yerleşim Merkezlerine Çıkarılan Asker Ve Rum Eşkiyasının Yol Açtığı Zararlar*, Balıkesir Üniversitesi (BA.Ü), Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.I, Sayı: 2, (Temmuz, 1998), s.77-90; Ruslar tarafından bombardıman edilen Şile ve Hopa arasındaki Karadeniz sahillerinde meydana gelen hasarlar ve kayıplar için bkz: Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, Türk Tarih Kurumu (T.T.K), Yay., 1991, s.1-8.

⁴ İtilaf Devletlerine verilen protestolar için bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA) *Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası*, (HR.HMŞ.İŞO) no.32/4-3, Lef.12; BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, no.3/1, Lef.4-10, 18.

İngiliz, İtalyan ve Fransız uyrukluları da Çorum, Bozkır ve Zor'a sürgün etmeye başlamıştır.⁵ Sürgün uygulamalarının görülmesiyle birlikte İngiliz ve Fransız Hükümetleri Osmanlı Devleti'ne, sürgün uygulamasından şikayetçi olduklarına ve Osmanlı Devleti'ndeki uyruklarına kötü davranıldığına ilişkin protesto notaları vermeye başlamışlardır. Fransa Hükümeti, 6 Temmuz 1915 tarihinde Paris'teki Amerikan Büyükelçiliği aracılığı ile Osmanlı Hükümeti'ne verdiği protesto notasında, Şam ve Halep'te bulunan Fransız vatandaşlarına bölgedeki Osmanlı yetkilileri tarafından kötü davranıldığı ve başka yerlere sürgün edildiklerini bildirerek önlem alınmasını istemiştir. Notayı dikkate alan Hükümet Dahiliye Nezareti'nden, bu iki ilden başka bölgelere uzaklaştırılan Fransız uyuklu olup olmadığının, varsa kaç kişi olduklarının ve hangi gerekçelerle uzaklaştırıldıklarının bildirilmesini istemiştir.⁶ Fransız Hükümeti, 15, 22 ve 26 Temmuz tarihlerinde göndermiş olduğu üç ayrı muhtırada da Şam ve Halep'ten alınıp Urfa'ya sürgün edilen Fransız vatandaşlarının birçok mahrumiyetlere maruz bırakıldıklarını, gayet dar binalarda iskan edildiklerini, hıfzussihha şartlarına asla uyulmadığını ve bu yüzden hepsinin salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını iddia ederek hükümetten gerekli önlemlerin derhal alınmasını istemiş ve bu durumdan hükümet üyelerinin şahsen ve malen sorumlu tutulacaklarını bildirmiştir.⁷ Art arda gelen bu protesto notaları üzerine hükümet, Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderdiği tezkerede Şam ve Halep'ten Urfa'ya sürgün edilen Fransız vatandaşlarının ülkenin savunulmasının gereği olarak yollandıklarını, bunun insani duygularla açıklanabileceğini belirttikten sonra, bu kişilerin Fransa, İngiltere, ve Kanada'da esir kamplarında tutulan Osmanlı vatandaşları gibi mi ikamet ettirildiklerinin, yoksa Urfa'nın dışına çıkmamak şartıyla serbest mi bırakıldıklarının bildirilmesini istemiştir. Fransa'nın iddialarının doğru olup olmadığının araştırılmasının da istenildiği tezkerede İzmir civarına gönderilen Fransızların şimendüfer güzergahlarından uzak hangi bölgelere yerleştirildiklerinin de bildirilmesi istenmiştir.⁸

Osmanlı Hükümeti, hem İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ndeki İtilaf Devletleri uyruklularına kötü davranılmakta olduğu iddialarını geçersiz kılmak,

⁵ Çorum, Bozkır ve Zor'a sürgün edilenler arasında Marmaris ve Ayvacık saldırılarında şehit edilen, yaralanan ve esir alınan Osmanlı vatandaşlarına karşılık Aydın Bölgesi'nden gönderilen 54 İngiliz, İtalyan ve Fransız uyuklu bulunmaktadır. Temel, *a.g.m.*, s.89.

⁶ BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, no.32/4-3, Lef.6.

⁷ BOA, *a.g.b.*, Lef.7.

⁸ BOA, *a.g.b.*, Lef.7.

hem de insani amaçlarla 16 Eylül 1915 tarihinde kadınlarla, 15 yaşını doldurmamayan çocukların Osmanlı ülkesi dışına çıkabileceklerini bildirmiştir.⁹ Kadın ve çocukların sevkiyatına başlanmasının hemen ardından Fransa Hükümeti 2 Ekim 1915 tarihinde Paris'teki Amerikan Büyükelçiliği aracılığı ile gönderdiği notada, İskenderun halkının, memurların da katılımıyla Fransız kadınlarını aşağıladıklarını ve tehdit ettiklerini, memurların kadınları şehrin caddelerinde gezdirerek halk tarafından hakaret edilmelerine neden olduklarını iddia ederek önlem alınmasını istemiştir. Bu iddiaların kötü niyetli ve abartılı yalanlar olması nedeniyle kesinlikle kabul edilemeyeceğini bildiren Osmanlı Hükümeti, 20 Kasım 1915 tarihinde Dahiliye Nezareti ile Başkumandanlık Vekaleti'ne birer tezkere göndererek, Amerika Sefareti'ne konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilebilmesi için kadın ve çocukların hangi şartlarda seyahat ettiklerinin, haklarında ne şekilde işlem yapıldığının ve içlerinden kaçının Mısır'a gitmek üzere ülkeden ayrıldıklarının bildirilmesini istemiştir.¹⁰ Hükümet 6 Aralık 1915 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği tezkerede de Şam ve Halep'ten Urfa'ya gönderilen İtilaf Devletleri vatandaşlarının iskan edildikleri binaların istiaba yeterli olup olmadığını, serbest bırakılanlardan geçimini sağlayamayacak durumda olanlara herhangi bir nakdi yardım yapıp yapılmadığının, tutuklu bulunanların sıhhi şartlarda bulunup bulunmadıklarının ve çeşitli masrafları için kendilerine nakit verilip verilmediğinin, genel sağlık durumlarının yerinde olup olmadığını, aralarında bazı hastalıklar bulunup bulunmadığının etraflıca araştırılarak bildirilmesini ve gerekenlerin yapılmasını istemiştir.¹¹

İngiltere ve Fransa hükümetlerinin Osmanlı Devleti'ndeki vatandaşlarına karşı gösterdikleri duyarlılıkları, Osmanlı vatandaşları için esirgemeye devam ettikleri yaptıkları bazı muamelelerden anlaşılmaktadır. Devletler hukukuna ve Lahey Sözleşmeleri'ne aykırı olan bu davranışlardan bazıları şunlardır:

Osmanlı ülkesine gelmekte olan vapurlarda bulunan ve henüz silah altına alma çağına gelmeyen Osmanlı tebaasını tutuklayarak savaş esiri sıfatıyla Fransa ve İngiltere'ye sevk etmişler ve orada sosyal mevkilerine uygun olmayan muamelelerde bulunmuşlardır. Benzer uygulamalar Adriyatik, Yunan ve Adalar Denizi'nde defalarca tekrarlanmıştır. Hatta müslüman muhacirleri Selanik'ten Dedeğaç'a nakletmekte olan Torino adlı İtalyan gemisi içindeki erkek

⁹ BOA, *a.g.b.*, Lef.9.

¹⁰ BOA, *a.g.b.*, Lef.9.

¹¹ BOA, *a.g.b.*, Lef.11.

muhacirleri İngiliz savaş gemisine bindirip savaş esiri olarak İngiltere'ye götürmüşlerdir. Bu kişilerin askerlik hizmetiyle yükümlü olmadıkları bildirilmiş ise de dikkate alınmamıştır.

Açık, savunmasız ve istihkamsız sahiller topa tutulmaya devam edilmiş, 1915 yılı boyunca Akabe Limanı, Yafa ve Gazze arasındaki sahiller, Payas ve Dörtyol, Yumurtalık Limanı, Mersin Karaduvar bölgeleri defalarca bombardıman edilmişlerdir.¹²

İngiltere ve Fransa'nın açık şehirlere saldırıları durdurmadıkları ve savaş esiri muamelesi yaptıkları Osmanlı vatandaşlarını serbest bırakmadıkları görülünce hükümet bu iki ülkenin Osmanlı Devleti'ndeki itibarlı kişilerinden uygun bir miktarının tutuklanarak ailesiz olmak üzere ülkenin iç kısımlarına gönderilmesi kararını almıştır. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, İstanbul'da bulunan itibarlı İngiliz ve Fransız vatandaşlarının isim, meslek ve ikamet adreslerini gösteren bir cetvel hazırlamış ve hükümete sunmuştur. Hemen harekete geçen hükümet, itibarlı İngiliz vatandaşlarından yorgunluğa dayanabilecek yaşta olanların içinden dört veya beş kişinin seçilerek Fenerler İdaresi Genel Müdürü Mösyö Viller ile diğer itibarlı İngiliz Lanersal Vinerson'un sürgün edildiği Çorum'a gönderilmeleri kararını almıştır. Osmanlı vatandaşlarına yapılmakta olan kötü muamelede ısrarlı olunması durumunda ülkedeki tüm İngiliz ve Fransız vatandaşlarının da yukarıdaki uygulamaya tabi tutulacaklarını ilgili devletlere bildirmiştir. Açık şehirlerin topa tutulmasından doğan zararlar için de "verilen zararı karşılama" yöntemini esas alan hükümet, 15 Mart 1915 tarih ve 5/325691 numaralı "açık şehirlerin Fransız ve İngiliz donanması tarafından bombardıman edilmesi sonucunda ortaya çıkacak şahsi ve mali hasarların diyet bedellerinin Memalik-i Osmaniyye'deki İngiliz ve Fransız müessesat-ı nafia ve maliyesi hasılatından tazmin edilmesi uygundur" ibareli tezkere hükmüne dayanarak bombalamadan zarar gören Osmanlı vatandaşlarının zararlarını karşılama yoluna gitmiştir. Böylece hasara uğrayan menkul ve gayr-ı menkul mallarla, vefat eden veya yaralananların ailelerine ödenecek tazminat, İngiliz ve Fransız sermayeleri ile oluşan Şimendüferler veya Fenerler İdaresi kurumlarının mallarına el konulmasıyla karşılanacaktır. Elde edilen hasılatın işletme masrafları düşüldükten sonra, esham ve tahvilat sahiplerine de faiz ve temettu hissesi ödenmeden Osmanlı vatandaşlarının zararı telafi edilecektir. Rusya'nın da devletler hukukuna aykırı davrandığını gören

¹² BOA, *a.g.b.*, Lef.12.

hükümet, aynı yaptırımların Rus uyruklular için de geçerli olduğunu duyurarak Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti'nden ülkedeki Rus, Fransız, İngiliz, Belçika, Karadağ ve Sırp uyrukluların sayılarının belirlenerek bildirilmesini istemiştir.¹³

Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti'nin verileri doğrultusunda ülkedeki yabancı uyrukluların sayısı illere göre 1915 yılı itibarıyla şöyledir.¹⁴

	Rus	Fransız	İngiliz	Belçika	Karadağ	Sırp
İstanbul	1491	1349	1155	35	62	123
Sivas	20					
Beyrut	830		157	5		
Suriye	128	290	167	2	6	
Adana	40	67	44		6	
Aydın	200					
Halep	15	55	101			1
Antalya	1	7				
Ankara	1	12	9			
Kudüs	823	75	20			5
Konya	11					
İzmit	18					
Bolu	2					
Edirne	23					

Fransız ve İngiliz Uyrukluların İleri Gelen Kişilerden Olup Vilayetlere Sevk Edilen Kişilerin İsimlerini Bildiren Cetvel.¹⁵

Sıra no	İsim	İkamet Yeri	Sanatı	Tabiiyeti	Sevk Yeri	Sevk Tarihi
1	Mösyö Viller		Fenerler şirketi müdürlerinden	Fransız	Çorum	7 Şubat 1915
2	Lanersal Vinerson	Kal'a-i Sultaniye	Maden mühendisi	İngiliz	Çorum	17 Aralık 1914

¹³ BOA, a.g.b., Lef.12.

¹⁴ BOA, a.g.b., Lef.13.

¹⁵ BOA, a.g.b., Lef.14; Tablolardaki yabancı isimler arşiv belgelerinde okunduğu gibi yazılmıştır.

Dersaadet'te İkamet Ettirilecek Olan İngiliz ve Fransız Diplomatların İsimlerini Bildirir Cetvel.¹⁶

Sıra no	İsim ve Görev Yeri	Dersaadet'te İkamet Ettirileceği Yer
1	İngiliz Viskonsolosu Mösyö Dove	Elyevm Amerika Sefarethanesi'nde bulunduğu Ser taharri Osman Bey tarafından beyan edilmiştir
2	Fransız Viskonsolosu Mösyö Gardin	
3	Gelibolu İngiliz Viskonsolosu Doleym Frak	Beyoğlu'nda Şark oteli
4	İzmit İngiliz Konsolosu Mösyö Amad	Taksim Pınar Sokak 18 No'lu oda.
5	İzmir İngiliz Konsolosu Duman	Amerika Sefarethanesi'nde
6	Erzurum İngiliz Konsolosu Mösyö Munhan	Amerika Sefarethanesi bitişiğindeki küçük İngiliz kulübü
7	Antakya Fransız Viskonsolosu Bono	Kalyoncukulluğu caddesinde 89/95 numaralı Madam Trano'nun hanesinde.
8	Van sabık Fransız viskonsolosu Mösyö Disa Nigor	Beyoğlu'nda Metropol otelinde. Sonradan Polonya Sokağı'nda 35 numaralı Madam Dövars'ın hanesinde bir odaya yerleşmiştir.
9	Bursa fahri İngiliz Konsolos vekili Mösyö Jilbenti	
10	Gelibolu İngiliz Konsolos vekili Mösyö Karen	
11	Hayfa Muvazzaf Konsolosu	

¹⁶ BOA, a.g.b., Lef. 13,15.

**Dersaadet'te İkamet Edip Diğer Osmanlı Vilayetlerine Gönderilmesi
Düşünülen Fransız Uyruklu İtibarlı Kişilerin İsimlerini Bildirir Cetvel.¹⁷**

Sıra no	İsmi	Sanatı	İkamet Yeri	Tabiiyeti
1	Le Kont Beravaşka Şarl	Telgraf ajansı	Kumbaracı Yokuşunda Topçu Çıkmazında 7 numarada	Fransız
2	Kami Fransuva	Kredi Lyone Bankası'nda memur	Kumbaracı Yokuşunda Koljo Hanı'nda	"
3	Mösyö God Gravan	Düyun-u Umumiye Meclis-i İdare Umur-u Tahririye Müdür Muavini	Hammalbaşı'nda Kurdefa Sokağı'nda Aleksandr Hanı'nda 7 numarada	"
4	Atin Kolaro	Daire-i Umur-u Sıhhiye Kontrol ve İstatistik Kalemi Müdürü	Polonya Sokağı'nda 37 numarada	"
5	Foçinaki Kostantin Fotilisi	Selanik Bankası'nda muhasip	Nar Sokağı'nda 5 numarada	"
6	Arlot Ojer Sezar	Galata Rıhtım Şirketi'nde baş muhasebeci	Kumbaracı Yokuşu'nda 70 numarada	"
7	Gejandre Ejan	Terkos Şirketi'nde muhasebeci	Yazıcı Sokağı'nda 12 numarada	"
8	Moro Jozef	Baş Papaz	Saint Lui Kilisesi'nde	"
9	Mösyö Jirondarnest	Galata Rıhtım Şirketi'nde mühendis	Faik Paşa Caddesi'nde Berberyhan Hanı'nda 13 numarada	"
10	Doyer Mayer Ladislail	Karantina doktorlarından	Sofyalı Sokağı'nda 32 numarada	"
11	Rizozak	Fransız Sigorta Kumpanya katibi	Aynalıçeşme'de Sarandı Sokağı'nda 6 numarada	"
12	Miçi Fransuva	Union Fransız Kulübü müdürü	Camcı Sokağı'nda 18 numarada	"
13	Mösyö Emil Marchall	Reji direktör-ü umumisi	Pangalti'da Büyükdere Caddesi'nde 178 numarada	"
14	Mösyö de Raymon Veled-i Antuvan	Düyun-u Umumiyye-i Osmani ziraat müfettişi	Büyükdere Nizam Caddesi'nde	"
15	İksadya de Kupon	Bank-ı Osmani müfettişlerinden	Ayastefanos'da İstanbul Caddesi'nde	"

¹⁷ BOA, a.g.b. Lef.16.

16	Mösyö Dağner	Düyun-u Umumiyye aşar müdür muavini	Caferağa Mahallesi Tiyatro Sokağı'nda 19 numarada	“
17	Mösyö İpolyet Meri	Düyun-u Umumiyye müfettişi	Caferağa Mahallesi Hacı Hüseyin Sokağı'nda 5 numarada	“
18	Mösyö Jean de Derigi Veled-i Piyer	Anadolu Demiryolları baş mühendisi	Osmanağa Mahallesi Mandra Sokağı'nda 43 numarada	“
19	Mösyö Jil Robul	Pake Kumpanyası acente vekili	Caferağa Mahallesi Muvakkithane Sokak 18 numara	“
20	Bont Adolf Avlont Bont	Osmanlı Demiryolları muhasebecisi	Osmanağa Mahallesi Akif Sokağı'nda 10 numaralı apartman	“
21	Jean Kirbot Frederick	Anadolu Osmanlı Demiryolları veznedarı	Osmanağa Mahallesi Papazoğlu Sokağı'nda 16 numarada	“
22	Marki Benib	Banker	Anadoluhisarı'nda Körfez Caddesi'nde Sahilhanesi'nde	“
23	Jor Pikar	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Tedrisat-ı taliye müfettişi	Hasköy'de Kiremid Ahmet Çelebi Mahallesi'nde	“
24	Mösyö Kanralasi	İstinye Fabrikası'nda direktör	İstinye'de Doktor Kuil Efendi'nin hanesinde	“
25	Jean File veled-i Kubsar	Fener rütumat müdürü	Cadde-i Kebir Foto Apartmanı 3 numarada	“
26	İzidor de Poisi	Osmanlı Bankası'nda müdür	Siraserviler Caddesi'nde	“
27	Emedepen Veled-i Ogüst	Reji tahrirat baş katip muavini	Siraserviler Caddesi'nde 12 numaralı apartmanda	“
28	Rozolano Jean Lui Rozolano	Fener İdaresi muhasebecisi	Hocazade Sokağı'nda 13 numarada	“
29	Güstav Sion Veled-i Frank	La Turki Gazetesi reisi	Bayram Sokağı'nda Miltiyadi Apartmanı'nda 6 numarada	“
30	Ruben Arnest Veled-i Jean	Karantina masraf müdürü	Doğramacı Sokağı'nda 12 numarada	“
31	Omun Glavani Veled-i Antuvan	Kredi Lyone Bankası'nda murahhas vekil	Telgraf Sokak Haçopolu Apartmanı'nda 4 numarada	“
32	Raol de La Siyon	Osmanlı Sigorta taşra müdürü	Bayram Sokağı'nda Ligor Apartmanı'nda 3 numarada	“

33	Şonika Veled-i George	Fransız Kumpanyası'nda direktör	Siraserviler'de Ruslar Sokağı'nda apartmanda	“
34	Edvar Viyola	Reji müfettişi	Firuzğa'da Ulu apartman'da	“
35	Lioni Hura	Dersaadet Su Şirketi müdürü	Firuzğa Soğancı Sokağı'nda Totyadis Apartmanı'nda	“
36	Nikola Rikyozı	Umurca Fabrikası Direktörü	Şişli'de Tramvay İstasyonu'nda 51 numarada	“
37	Silvan Saveniye	Terkos Kumpanyası'nda müdür	Feriköy Kasımpaşa Caddesi'nde	“
38	Mösyö Bukovina Piyer Lui	Bonmarşe direktörü	Beyoğlu Cadde-i Kebir'de Bonmarşe Apartmanı	“
39	Aleksandr Boz	Osmanlı Bankası'nda tahvilat müdürü	Galatasaray Apartmanı'nda	“
40	Mösyö Şarye An Joseph	Rıhtım Kumpanyası'nda direktör	Hayriye Sokağı'nda Mişel Apartmanı	“
41	Lajez Luiz Edvar	Nasyonal Sigorta direktörü	Sofyalı Sokağı'nda 20 numarada	“
42	Gunye Fernand	Düyun-u Umumiye müfettişi	Münir Paşa Apartmanı'nda	“
43	George Abobo	Düyun-u Umumiye-i Osmani müdür-ü umumisi	Tamtam Mahallesi'nde Posta Sokağı'nda	“
44	Glavani Alfred	Banker	Glavani Sokağı'nda 5 numarada	“
45	Resi	Selanik İzmir Kasaba Demiryolu şirket müdürü	Dört yolağzı'nda Vutro Apartmanı	“
46	DeLaboli Terar	Düyun-u Umumiye-i Osmani Meclis-i İdare reisi	Ağa Hamam 2 numarada	“
47	An Ben Boşe	Sultan Mehmet Han-ı hamis hazretlerinin diyet tabibi	Mekteb Sokağı'nda 15 numarada	“
48	Pala Dur Joseph	Alman Bankası direktörü	Kumbaracı 83 numarada	“
49	Doma Akatol	İzmir Kasaba şimendüfer mühendisi	Kaysarlıyan Apartmanı'nda 4 numarada	“
50	Peybo Toma	Dersaadet Telefon Merkez-i Umumisi'nde müfettiş	Yazıcı Sokağı Apartmanı	“
51	Gilyum Moyer Jozi Yavlına	Bank-ı Osmani Umur-u Hukukiye Muhaberat-ı Resmîye müdürü	Yazıcı Sokağı Helpin Apartmanı	“
52	Galmino de Lislaner	Maden mühendisi	Bursa Sokağı'nda 34 numarada	“

**Dersaadet'te İkamet Edip Diğer Osmanlı Vilayetlerine Gönderilmesi
Düşünülen İngiliz Uyruklu İtibarlı Kişilerin İsimlerini Bildirir Cetvel.¹⁸**

Sıra no	İsmi	Sanatı	İkamet Yeri	Tabiiyeti
1	Mösyö Davobiç	Düyun-u Umumiye Makine Dairesi Müdürü	Ayastefanos'da Cami kurbunda İhsan Bey'in hanesinde	İngiliz
2	Hugo Marbenc	Sefaret tercümanlığından mütekaid	Ayastefanos'ta İstanbul Caddesi'nde	"
3	Kont Berçuzi	Reji.müfettişliğinden mütekaid	Ayastefanos'ta FenerCaddesi'nde	"
4	Toma Dele Granşer	Reji İdaresi muhafaza şube müdürü	Ortaköy'de Portakal Sokağı'nda 51 numara	"
5	Hone Edvaris	Bank-ı Osmani'de müfettiş-i umumi	Çatmamescid'de Akarca Sokağı'nda 25 numaralı hane	"
6	Fransis Douglas	Telefon şirketi müdürü	Alacahamamı'nda telefon şirketinde	"
7	Mösyö Henry İstok Veled-i Simoil	Harbiye ve Bahriye Nezaretleri top müteahhidi	Bebek'de Hisar Caddesi'nde Yılanlı Yalı'da	"
8	Mösyö Alfred Silar	Lingaj Sigorta direktör muavini	Bebek'de Fransız Mektebi'nde	"
9	Cimrod Veled-i Pincmen	Bahriye inşaat mühendisi	Taksim'de Sıraserviler Caddesi'nde	"
10	Artur Nayas	Osmanlı Bankası müdürü	Ayas Paşa'da sakin	"
11	Ari Falost	Armstrong Fabrika vekili	Cihangir'de Tavuncu Yokuşu'nda	"
12	Villiam Stevance	İngiliz kablo telgraf direktörü	Feriköy'de Bahçe Sokağı'nda 19 numaralı hanede	"
13	Volter Edvar Silly	Osmanlı Bankası müfettişi	Feriköy'de İzzet Paşa Sokağı'nda	"
14	Herald Thomson	Bank-ı Osmani müfettişlerinden	Kuledibi'nde İnsiz Sokağı'nda 10 numaralı hanede	"
15	Villiam Monten	Bahriye ve Harbiye Nezaretleri müteahhit komisyoncusu	Yaşmak Meydanı'nda Büyük Kabristan Sokağı'nda	"
16	Makavil Vidost Veled-i Volid	Düyun-u Umumiye müfettişlerinden	Emin Camii'nde Arslan Sokağı'nda	"
17	Franz Miçi	İspanya ikinci konsolosu ve Romanya Liman Reisi ve Levant Herald sahib-i imtiyaz ve müdürü	Aynalıçeşme'de Bursa Sokağı'nda 40 numarada	"

¹⁸ B0A,a.g.b, Lef.17.

18	Mösyö Kingam	Türkiye Milli Banka müdürü	Aynalıçeşme İstanbul Kulübü'nde	“
19	Mösyö Artur Telli	Kirişam Hayn Sigorta direktörü	Caferağa'da Bahariye Caddesi'nde	“
20	Mösyö Alir Simon	Tönbekü Şirketi Meclis-i İdare azasından	Caferağa'da Mühürdar Caddesi'nde	“
21	Alfred Veled-i Gad	Ayakapode Motor fabrika direktörü	Subaşı Camcıçeşme Sokağı'nda 58 numaralı hanede	“
22	James M. Anderson	Telefon Şirketi muhasebe müdürü	Alacahamam'da şirket dairesinde	“
23	Henry Veled-i Michael John	Türkiye Bankası müdür muavini	Ayazpaşa'da Azaryan Apartmanı'nda	“
24	Antuvan Galeya	Beyoğlu Bank-ı Osmani şube müdürü	Şişli Büyükdere Caddesi'nde Stervilo Hanı'nda	“
25	Agop Gümüşyan	Uruzdi Bank Selanik şube müdürü	Şişli Caddesi'nde Uğurlu Han'da	“
26	Alfred Şarl Şilly	Hidiviye Posta vapur vekili	Feriköyü'nde Arpasuyu Sokağı'nda bila numarada	“
27	Toma jafson	İzmir'de maden mühendisi	Otel Metropol'de misafireten mukim	“
28	Acfilo Domya Ferdinand	Terkos Su Şirketi müfettişi	Aynalıçeşme'de Faik Paşa Caddesi'nde apartmanda	“
29	Mösyö Şarl Viti Komit Paşa	Paşa	Beyoğlu'nda Yazıcı Sokağı'nda 32 numaralı hanede	“
30	Perslit Veled-i Villiam	Haris Ganze Destre Sigorta müdürü	Kartal'da sakin	“

Bu cetvellerde isimleri bulunan kişilerin ne kadarının, nereye ve hangi tarihte sürgün edildiklerine ilişkin, belgelerde herhangi bir bilgiye şimdilik rastlanamamıştır. Bağdat'ta bulunan İngiliz ailelerinin ise tamamı Urfa'ya nakledilmiştir. Bu ailelerin, 1916 Martı'nda Ammare'de İngilizler tarafından tutuklanıp Hindistan'a götürülen Osmanlı memurları ile değiştirilmesi teklif edilmiş ancak Osmanlı Hükümeti'nce kabul edilmemiştir.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin insan ve mal kayıpları ortaya çıkmaya başladığında durumun dehşet verici boyutlarda olduğu anlaşılmıştır. Savaşa 2.850.000 kişilik bir ordu ile giren Osmanlı Devleti, yaklaşık 500.000 ölü, 400.000 iyileşemeyecek derecede yaralı, 1.565.000 hasta,

¹⁹ BOA, a.g.b., Lef.18.

kaçak ve kayıpla çıkmıştır.²⁰ Savaş sonunda Anadolu'da çoğu verem, zatürree, frengi, sıtma, uyuz ve savaş sakatı yaklaşık 11.000.000 insan kalmıştır.²¹ Bu kayıplarda savaş kurallarına uymayan İtilaf Devletleri'nin payı büyük olmuştur. Sürgün ettiği insanların sağlığı, güvenliği ve geçim durumu konusunda olağanüstü duyarlılık ve dikkat gösteren Osmanlı Devleti, aynı anlayışı İtilaf Devletleri'nden görememiştir.²² Bu devletler esir olarak ele geçirdikleri Osmanlı vatandaşlarını İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Sibiry, Hindistan, Birmanya, Kore, Mısır, Yunanistan, İtalya gibi dünyanın en uzak bölgelerine sürgün etmekten çekinmemişlerdir. Mütareke Dönemi ile birlikte bu bölgelerde sağ kalabilenlerin İstanbul'a sevkıyatı başlamış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmiştir. Bu ülkelere ne kadar esir götürüldüğü, kaçının sevk esnasında öldüğü, oralarda hangi şartlarda barındırıldığı, ne tür uygulamalara maruz bırakıldıkları konusunda henüz tatmin edici ve belgelerle kanıtlanmış bilgiler bulunmamakla birlikte 1919, 1920, 1921 ve sonraki yıllarda devam eden sevklerden geri dönebilenlerin sayıları hakkında bazı bilgiler mevcuttur.²³

Sonuç

Savaşlarda sivillerin korunmasına ve insanlığın yıkımına neden olabilecek silahların kullanılmamasına yönelik olarak Lahey Sözleşmeleri'nden bu tarafa gerek Birleşmiş Milletler bünyesinde gerekse ikili olarak daha pek çok sözleşme imzalanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren teknolojinin de katkılarıyla geliştirilen nükleer, biyolojik, kimyasal ve konvansiyonel silahların dehşet verici etkileri göz önüne alındığında bu sözleşmelerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak devletler imzalarına bağlı kalamadıkları için 21. yüzyılda bile hala kimyasal silah, misket bombası gibi

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Kısım 4, Ankara, T.T.K., Yay., 1983, s.787.

²¹ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, 1995, s.155.

²² Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri esirlerine ve sivillerine karşı oldukça insancıl davrandığı, cephelerde esir düşen veya sürgün edilen subay, asker ve sivil kişilerin anılarında da ifade edilmektedir. Bu konuda bkz: A. Mete Tuncoku, *Anzakların Kaleminden Mehmetçik*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1997, s.77-143; Alan Moorehead, *Çanakkale Geçilmez "Gallipoli"* Çev: Günay Salman, İstanbul, Milliyet Yay., 1972, s.245-246.

²³ Mütareke Dönemi'nde Mısır, Sibiry, İtalya ve Yunanistan'dan İstanbul'a sevk edilen ve edilmeyi bekleyen Osmanlı esirleri ve sayıları hakkında bkz: *Sabah*, 20 Nisan 1919, nr.10572; *İkdam*, 18 Ocak 1920, nr.8238; *Alemdar*, 24 Eylül 1920, nr.2939; *Alemdar*, 5 Ekim 1920 nr.2948; *İleri*, 31 Temmuz 1921, nr.1259.

silahları kullanabilmekte, defalarca yasaklanmasına rağmen yer altında ve üstünde NBC silahlarının denemelerini ve üretimlerini yapabilmektedirler.²⁴ Günümüzdeki savaşlarda bile hala Ortaçağ'daki işkence ve katliamları hatırlatırcaasına muameleler yapılabilmekte ve hala "Savaş Suçları Mahkemeleri" kurulabilmektedir. Geçmişteki felaketlerden ders alınıncaya kadar da bu uygulamalar devam edip gidecektir.

²⁴ NBC silahlarının denemelerini ve üretimlerini yasaklayan antlaşmalar için bkz: Haluk Gerger, *Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş*, Ankara, 1984, s.154-159.

ÖZET

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaşlarda sivillere ve mallarına saldırı düzenlenmesini yasaklayan ve bireylerin yaşamlarına saygı gösterilmesini karara bağlayan 1907 tarihli “Lahey Sözleşmeleri”ne aykırı davranarak, Osmanlı Devleti’ndeki bazı sivil yerleşim merkezlerini bombalamışlar ve can ve mal kaybına neden olmuşlardır. Askerlikle ilgisi olmayan sivil insanları tutuklayıp, esir sıfatıyla dünyanın uzak bölgelerine sürgün etmişlerdir. Osmanlı Devleti de bunlara karşılık, ülkesindeki İtilaf Devletleri uyruklularının bazılarını ülkenin değişik bölgelerine sürgüne göndermiş, İtilaf Devletleri’nin muamelelerinden maddi zarara uğrayan vatandaşlarının zararlarını yine bu ülkelerin Osmanlı Devleti’ndeki ekonomik kurumlarının bazı mallarına ve çıkarlarına el koyarak tazmin etmeye çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Lahey Sözleşmeleri, İtilaf Devletleri, Sürgün, Misilleme, Nota, Esir, NBC Silahları.

SOME MEASURES TAKEN BY THE OTTOMAN STATE DURING THE FIRST WORLD WAR AS OPPOSED TO THE ALLIED STATES ACTING AGAINST THE AGREEMENTS OF LAHEY SIGNED IN 1907

ABSTRACT

During the First World War the Allied States broke the terms of Lahey Agreements in 1907, which had resolved to prohibit the aggressions towards civilians and their property and respect their lives, by bombing some civilian settlements within the Ottoman State costing consulations and the loss of property. By arresting the civilians having no connection with military service they were exiled to the distant regions of the world. As opposition to these, The Ottoman State exiled some of the citizens of the Allied States to various regions of the Empire and strove to compensate the material loss of their citizens as a result of the maltreatment of the Allied States by confiscating the interests and the properties of the institutions of the Allied States working within the Ottoman Empire.

Key Words: Lahey Agreements, The Allied States, exile, retaliation, diplomatic note, prisoner of war, The weapons of NBC.